

Универзитет у Београду, Филозофски факултет –
Одељење за социологију, Београд

DOI 10.5937/kultura1341037V

УДК 316.344.42(497.11)“2012”

оригиналан научни рад

СОЦИЈАЛНЕ МРЕЖЕ – МРЕЖА ШКОЛСКИХ ДРУГАРА

Иза њих њихови, иза наших наши,

То у истом часу радује и плаши,

Држе се јарани, држе се земљаци,

Опет су у игри особени знаци.

Арсен Дедић, рефрен песме „Тко стоји иза мене?“

Сажетак: У тексту се испитује применљивост појма мрежа школских другара у анализи умрежености пословне елите у Србији. На подацима емпијског истраживања спроведеног 2012. године на узорку економске елите показује се да има основа за прихватање хипотезе према којој лични успех зависи од хомогености групације којој успешни појединци припадају, али да та хомогеност може проистицати из више извора, а мрежа школских другара представља само један од тих извора.

Кључне речи: „мрежа школских другара“, „социокултурна хомогеност“, „пословна елита“, Србија

Ретко се дешава да неки социолошки рад привуче тако велику пажњу јавности¹ као што је то својевремено био случај са текстом Слободана Антонића „Мрежа школских другара у политичкој елити Србије“.² Чланак су, према наводима самог аутора, у интегралној форми пренела два информативно

1 Овај чланак је део пројекта „Изазови нове друштвене интеграције у Србији: концепти и актери“, бр. 179035 (Института за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду) чију реализацију финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2 Антонић, С. (2011) Мрежа школских другара у политичкој елити Србије, *Национални интерес*, Год. 6, Вол. 9, бр. 3, стр. 329-350.

политичка сајта; на њега су се затим позивали бројни новинари и коментатори, али и Савет за борбу против корупције. На текст су реаговали и неки актери који су у њему поменути, а на крају је аутор, годину дана касније, написао наставак.³

Несвакидашње интересовање јавности за социолошки чланак несумњиво има везе са чињеницом да се поменута студија случаја односи на мрежу школских другара тада актуелног председника државе. Но, ако је та чињеница можда претежно утицала на повишену позорност медијски зависне јавности, пажњу стручних кругова могу пре свега привући њени теоријски и методолошки аспекти⁴.

Теоријски значај текста огледа се у отварању питања о изворима социјалног капитала у Србији. У методолошком погледу текст је интересантан јер се базира на релативно ретко коришћеном методу студије случаја.

Циљ овог текста је да се испита у којој мери мрежа школских другара делује као извор социјалног капитала у Србији. Односно, да ли је она доминантни чинилац кохерентности елите. Пре него што се презентују подаци на основу којих би се могло закључити нешто о овом питању, потребно је дати неколико претходних напомена.

Неколико претходних напомена

У појмовном погледу Антонићева иновација огледа се у томе што је један стари британски идиом – *the old school tie*⁵ – прилагодио локалним приликама. Тај идиом изворно означава начин на који људи који су похађали елитне, углавном приватне, колеце помажу једни другима да нађу добар посао, уз додатак да таква група има огромну моћ у

3 Антонић, С. (2012) *Ђаво, историја и феминизам: социолошке пустоловине*, Крагујевац, ЦСД

4 Овде нема простора за отварање питања због чега ова, судећи по реакцији јавности, друштвено веома релевантна тема није провоцирала шири интерес социолога. Можемо да претпоставимо да је одговор везан за разлоге које Антонић наводи, одговарајући на питање због чега социолози у Србији беже од тешких тема (Антонић, С. (2012) *Ђаво, историја и феминизам: социолошке пустоловине*, Крагујевац, ЦСД, стр. 64-68), или за чињеницу да је истраживање социјалних мрежа још увек недовољно јасно концептуализовано подручје (Бабовић, М. (2005) *Социјалне мреже – повезивање друштвених актера у сфери економских активности*, *Социологија*, Вол. XLVII, бр. 4).

5 Заправо овај идиом има исто значење као изрази „*the old school network*” или „*old school boys*”, али је чешће у употреби од њих. Поред тога, његово идиоматско значење је јасније, јер се повезује са специфичним школским краватама које су се разликовале у зависности од школе коју су ученици похађали.

предузећима (Cambridge Dictionary Online). Тај термин, дакле, упућује на веровање да људи који су похађали чувене британске приватне школе користе своје позиције и утицај да помогну другим људима који су завршили исту школу.⁶ У нешто општијем значењу тај појам се, дакле, односи на групну лојалност припадника првенствено горње класе и с тим повезану међусобну подршку, пре свега, при именовању на важне друштвене положаје.

У Антонићевој интерпретацији, односно како он каже у ширем социолошком смислу, појам „мреже школских другара” упућује на „успостављање мреже људи који су потекли из истог социјалног и културног миљеа и који су успешно привилеговали важне социјалне или економске трансакције.”⁷

Чини се, међутим, да ова дефиниција проширује садржај појма на начин да он обухвата чак и оне мреже чији припадници нису нужно похађали школу. Тако, на пример, припадници неког криминалног клана обично потичу из истог социјалног и културног миљеа и привилегују важне социјалне и економске трансакције. У филму „Било једном у Америци” (*Once Upon a Time in America*) Серђа Леонеа (Sergio Leone) описан је настанак једног успешног криминалног клана чији су припадници формиран у истом социокултурном миљеу. Четворица тинејџера који су рано напустили школу, успели су да привилегују важне социјалне, а на крају и политичке трансакције (један од њих доспео до позиције сенатора) бавећи се искључиво криминалним активностима⁸.

Такође, термини *социјални и културни миље* немају у предложеној дефиницији довољно одређено значење. Наиме, *социјални и културни миље* могу се односити на различите ствари. Обично се под миљеом подразумева окружење у коме су припадници групе социјализовани у периоду детињства и школовања, јер се претпоставља да се услед стицања заједничких искустава формирају слични погледи на свет и успостављају снажне емотивне везе. Овај социокултурни миље могао би се означити као примарни. Међутим, социокултурни миље се може односити и на окружење и на

6 *Dictionary of Idioms* (2001) University of Birmingham & Harper Collins Publishers

7 Антонић, С. (2012) *Ђаво, историја и феминизам: социолошке пустоловине*, Крагујевац, ЦСД, стр. 117.

8 Овом примеру се може приговорити да је плод фикције. Међутим, пример Сурчинског, а потом и Земунског клана није много различит. Одрастање у истом крају, привилеговање економских трансакција у зони црне, а касније и легалне економије; успостављање значајних политичких веза; а један од значајних чланова – Милорад Улемек био извесно време високи државни службеник.

околности у којима се стичу доминантна, али нетипична искуства која редефинишу поглед на свет и стварају нове, подједнако снажне, друштвене везе. У том смислу, независно од примарних младалачких искустава, специфичне околности као што су, на пример, учешће у рату, припадност неком антирежимском покрету итд, може више одговарати замисли социокултурног миљеа из кога настају мреже које касније привилегују економске и социјалне трансакције⁹. Такав социокултурни миље може се означити као секундарни. Тако, на пример, тринаест интелектуалаца који су 1989. године формирали Демократску странку потичу из веома различитих примарних социокултурних миљеа, али њихов секундарни социокултурни миље односи се на чињеницу да су сви били београдски интелектуалци који су се јавно супротстављали тадашњем режиму. Из таквог миљеа настала је политичка странка која, по дефиницији, настоји да привилегује социјалне, политичке и економске трансакције. Још упечатљивији пример у том смислу представља пред-ратна КПЈ чији су припадници одрастали у веома различитим примарним миљеима, али их је заједнички секундарни миље, односно искуство илегалног рада, а затим и учешће у НОБ профилисало на начин да су могли успешно да привилегују командне положаје у целокупном државном и привредном апарату.

Због свега наведеног чини се да појам „мрежа школских другара” треба задржати и користити у значењу које је ближе његовом уобичајеном значењу. Другим речима, он би требало да означава мрежу засновану на похађању исте елитне школе. Уосталом, у конкретној анализи случаја Антонић и указује на чињеницу да су председник и људи из његовог блиског окружења похађали исту – Прву београдску гимназију.¹⁰

Наравно, за разлику од британских школа, елитни ниво појединих школа у социјалистичкој Србији није проистакао из карактеристика образовног система, већ првенствено из разлога просторне сегрегације која је подразумевала да су у централним деловима градова углавном живели припад-

9 Уколико бисмо се задржали на примерима из света седме уметности могли бисмо поменути руску серију „Сашина екипа” (Бригада) у којој неколико другова који су одрасли као обични младићи из руске ниже средње класе, након ратног искуства у Авганистану и нових прилика које су затекли по повратку, мењају свој дотадашњи начин живота, и досежу до врха економског и политичког живота користећи између осталог и мрежу створену током боравка у Авганистану.

10 Антонић, С. (2012) *Ђаво, историја и феминизам: социолошке пустиловине*, Крагујевац, ЦСД, стр. 101.

ници колективно-власничке класе, а у рубним деловима припадници радничке класе¹¹.

Основни смисао ових напомена био је да се укаже да је хеуристичка плодност и корисност појма мрежа школских другара већа ако се његов обим ограничи на мрежу насталу у школском миљеу. У ширем значењу, овај појам упућује на садржај за који већ конкуришу два појма – „социјалне мреже”¹² и „социјални капитал”.¹³ Сасвим је довољно што та два термина који, сваки за себе, имају различита тумачења ствара појмовну збрку, па би увођење новог појма сличног обима могло само да унесе додатну забуну.

Ако се схвати у свом изворном смислу, појам мрежа школских другара добија све већи значај, јер промењене друштвене околности у Србији и бившим социјалистичким земљама стварају потребу за њим.

Наиме, појава све већег броја, посебно елитних, приватних школа и факултета подразумева и јачање конкуренције у тој области. Једна од важних конкурентских предности којом се неки факултет може подичити јесу изгледи да његови студенти по завршетку школовања брзо нађу добар посао.

11 На индикативан начин о просторној сегрегацији сведочи дистрибуција штампе. Док је један од аутора као студент током летњих месеци развио новине приметио је да киосци који су се налазили у централним деловима града добијају дневне листове *Политика*, *Вечерње новости* и *Политика експрес* у сразмери 40:40:20. Како се локација киоска удаљавала од центра тако се и сразмера мењала у корист *Новости и Експреса*, односно на штету *Политике*. У просечном киоску који се налазио у јужној индустријској зони број испоручених примерака *Политике* коју су читали углавном припадници виших слојева био је 5, а број примерака *Новости* које су читали углавном средњи слојеви био је 30, а радничког *Експреса* 65.

12 Бабовић, М. (2005) Социјалне мреже – повезивање друштвених актера у сфери економских активности, *Социологија*, Вол. XLVII, бр. 4

13 Голубовић, Н. и Голубовић, С. (2007) Алтернативни приступи у концептуализацији друштвеног капитала, *Економски анали*, вол. 52, бр. 174-175, стр. 152-167; Стоиљковић, З. (2010) Прилог истраживању социјалног капитала, у: *Политичка теорија, политичка социологија и политички систем*, Београд: Факултет политичких наука, стр. 77-95; Миладиновић, С. Проблем тумачења резултата истраживања друштвене (структуре и) покретљивости: идеја социјалног и културног капитала, у: *Наслеђе Пјера Бурдијеа*, приредили Немањић, М. и Спасић, И. (2006) Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију и Завод за проучавање културног развитка, стр. 123-134; Томановић, С. (2006) Применљивост Бурдијеовог концепта социјалног капитала на проучавање породица у Србији, у: *Наслеђе Пјера Бурдијеа*, приредили Немањић, М. и Спасић, И. (2006) Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију и Завод за проучавање културног развитка, стр. 111-122; Штулхофер, А. (2003) Друштвени капитал и његова важност, у: *Социјална реконструкција заједнице*, приредио Ајдуковић, Д. Загреб: Друштво за психолошку помоћ, стр. 79-98.

У том смислу, мрежа алумниста може одиграти и игра веома важну улогу, а њихова међусобна подршка користи како њима лично тако и школи¹⁴. Отуда, може се рећи да овај појам већ недостаје у контексту потребе да се развије класификација различитих извора социјалног капитала¹⁵. Због тога појам мрежа школских другара представља само једну од могућих мрежа, односно један од извора социјалног капитала чији значај по претпоставци расте.

Сасвим је друго питање да ли је та претпоставка исправна, односно да ли је и колико порастао значај мреже школских другара. О томе још увек нема поузданих података. Наиме, на основу појединих студија случаја не могу се вршити генерализације нити процене о раширености неке појаве. Студија случаја служи за детаљан опис и анализу једног случаја који не мора бити репрезентативан за све случајеве који се односе на исту појаву. Фокус је, дакле, на проучаваном случају без обзира да ли је реч о појединцу, групи или институцији. Основни смисао студија случаја је да помогну у осмишљавању ширих теоријских замисли, или што је, такође, веома важно да оповргну постојеће генерализације. Тај метод, дакле, помаже да се формулишу нове хипотезе, али на основу њега се не може утврдити да ли су те хипотезе истините, нити колико је појава раширена.

Управо у наведеном смислу Антонић је развио хипотезу да: „Пословни успех и лично богатство једне групације у српској елити не може се раздвојити од политике, али и од социјално-психолошке кохерентности саме групације”.¹⁶

14 Управо школе кроз развијање алумни мреже подстичу зближавање бивших ученика. Што је већи број угледних и успешних алумниста то је и углед школе, а тиме и њена конкурентска позиција боља.

15 Још крајем 90-их година имао сам прилику да упознам и повремено да сарађујем са једном групом младих људи који су завршили БК Универзитет. Још тада ми је било интересантно како су они, мада долазе из три различита региона, међусобно се подржавајући и користећи све расположиве ресурсе успели да развију своје приватне послове. Посебно ми је било интересантно њихово стално истицање чињенице да су похађали поменути универзитет, што је мени као неком ко је био запослен на државном факултету тада било веома чудно.

16 С обзиром на контекст у коме је текст писан, подразумева да кохерентност произилази из школског окружења. Такође, с обзиром на контекст уместо социо-психолошка чини се да би адекватнији израз био социо-културна кохерентност. Наиме, није потпуно јасно шта значи и како је могуће операционализовати појам психолошка кохерентност. Због тога ће се у овом тексту надаље користити појам социокултурна кохерентност. Антонић, С. (2012) *Ђаво, историја и феминизам: социолошке пустиловине*, Крагујевац, ЦСД, стр. 118.

Истраживачки план

У наставку текста, користећи расположиве податке, покушаћемо да проверимо наведену хипотезу, односно, пре свега, онај њен сегмент који се односи на везу између личног постигнућа и социјално психолошке кохерентности групе којој појединац припада¹⁷.

С обзиром да је реч о пословном успеху и личном богатству хипотезу ћемо тестирати на узорку пословне елите. Природно је, међутим, да већ сама припадност пословној елити представља пословни успех. Због тога се, ако је хипотеза тачна, може очекивати да ће пословна елита бити хомогенија и кохерентнија група у односу на остале друштвене слојеве. Проблем, међутим, представља чињеница да у досадашњим истраживањима пословних елита појмови социокултурна кохерентност и мрежа школских другара нису операционализовани тако да ће се анализа базирати на секундарним изворима, односно подацима који нису прикупљани за ову сврху. Упркос томе, верујемо да ће на основу постојећих података бити могуће да се дају бар неке индикације и смер у коме ваља даље развијати проверу ове хипотезе. У постојећим истраживањима прикупљани су, пре свега, различити социо-демографски подаци на основу којих се донекле може установити социјална, а посредно и културна кохерентност пословне елите. Ту, пре свега, мислимо на: старост, школску спрему, занимање и школску спрему оца, те верску и националну припадност.

Други проблем се огледа у томе што се хипотеза односи на поједине групације у оквиру елите. То, другим речима, значи да би јединица посматрања морала бити групација, а не елита у целини. Такав захтев подразумева да се, пре свега, у оквиру елите идентификују посебне групације, а затим да се у свакој од њих испита степен и извор кохерентности. Овај проблем је тежи него што изгледа јер је обично реч о неформалним групацијама. Међутим, постоји тенденција пословних групација да се организују у пословне клубове што донекле може умањити овај проблем. Сваки значајнији пословни клуб требало би да има своју Интернет презентацију на основу које је могуће добити основне информације о члановима, односно њихове елементарне биографске податке који бар у извесној мери дају тражену слику. С друге стране, одређени закључци који се односе на елиту у целини морали би да се односе и на њене посебне делове.

¹⁷ О вези са политиком, односно повезаности припадника бизнис и политичке елите видети на пример у: Вулетић, В. (2013) *Политичка елита Србије*, Београд. Клет, стр. 167-185.

Најзад, остаје можда и најважније питање – на чему се преваходно заснива претпостављена социокултурна кохерентност групација? Односно шта је оно што сами припадници пословне елите сматрају да их највише повезује са другим људима. Нажалост, не постоје подаци који би дали директан одговор на то питање. Међутим, до одговора је могуће доћи посредно преко података који се односе на питање: С припадницима које групе вас веже највише заједничких интереса? Мада је овде реч о интересима, а не о социокултурним карактеристикама управо ови подаци могу да осветле значај мреже школских другара у односу на друге изворе социјалне умрежености.

Несумњиво да искуство заједничког одрастања и школовања игра веома значајну улогу. Оно је, међутим, саткано од неколико независних фактора као што су генерацијска сличност, одрастање у истом локалом окружењу, похађање исте школе.

Показало се, међутим, да ова врста социокултурне кохерентности у специфичним друштвено историјским околностима има слабију везивну снагу у односу на расну, националну или религијску идентификацију. Трагично искуство последњих балканских ратова, показало је да национална или религијска солидарност с лакоћом разарају везе стицане током заједничког одрастања и школовања.

Занимање и класна припадност могу се такође посматрати као засебан оквир идентификације, јер упућују на актуелни социокултурни миље, те их је могуће независно посматрати. О значају овог миљеа говори чињеница да одређени број људи у условима нагле социјалне покретљивости навише мења свој социо-психолошки профил, односно стил живота, поглед на свет, круг пријатеља итд.

Најзад, осим вертикалне, и хоризонтална покретљивост може битно одредити тип умрежености. То се посебно односи на миграције из села или мањих места у велике градове које подразумевају својеврсно културно искорењивање. Значај повезивања са људима из завичаја представљало је у периоду интензивних миграција један од најважнијих извора умрежавања и подршке у пењању на социјалној лествици¹⁸.

18 Треба, међутим, рећи да значај ових мрежа у великој мери зависи од степена отворености друштва. Уколико су институционални канали индивидуалне социјалне покретљивости у новој средини отворенији значај завичајних социјалних мрежа је мањи и обрнуто.

Све наведено сведочи да се основ на коме почива умрежавање не може постулирати, већ се мора увек изнова емпиријски утврђивати.

Овде је било могуће статистички анализирати само податке о пословној елити у целини. Међутим, ти резултати су довољни да се установи релативни значај наведених чинилаца било да се посматрају индивидуално или у склопу наведених социокултурних целина. Примарни миље који се односи на одрастање и школовање посматран је преко чиниоца као што су генерација, суседство и образовање¹⁹. Шири социјални миље је посматран преко вероисповести и националне идентификације²⁰. Секундарни миље је посматран преко два индикатора – занимања и класне припадности. Најзад, завичајна повезаност посматрана је као засебна целина.

Резултати и расправа

Степен хомогености економске елите према раније наведеним индикаторима мерен је на основу података прикупљених 2012. године²¹ на узорку економске елите Србије. Према тим подацима пословна елита у Србији је и у апсолутном и у релативном смислу најхомогенија, с обзиром на полну структуру, јер осам од десет (81.6%) предузетника и директора чине мушкарци (Табела 1). Висок степен хомогености присутан је и у погледу старости. Подаци о старости, међутим, не говоре много без поређења са другим групама. Из табеле 1 види се, такође, да су припадници економске елите у просеку најстарија (45,3 године) али и релативно најхомогенија група с обзиром да је одступање од просека у њој најмање јер износи 9.2 година.

19 Јасно је, наиме, да наведени индикатори нису у потпуности одговарајући за оно што би требало да мере. Ипак, извесна уопштавања се могу извући. Тако, на пример, ако испитаник не види заједничке интересе са људима сличног образовања веома је вероватно да не придаје значај људима с којима се школовао. Такође, врло је вероватно да је испитаник временом променио насеље у коме је одрастао, али тим је вероватније да је изгубио и везу с људима с којима је одрастао тако да ни одговори на ово питање нису без значаја.

20 Вероватно је да у условима релативне националне и верске хомогености ови фактори не играју велики значај, али због њихове доминације током протеклих неколико деценија треба и на њих обратити пажњу.

21 Подаци су прикупљени у оквиру пројекта Изазови нове друштвене интеграције у Србији – концепти и актери, који је реализовао Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду. Истраживање је реализовано на пригодном узорку од 163 директора и заменика директора великих јавних предузећа као и власника и директора великих приватних предузећа у Србији.

група	старост		пол	
	просек	ст. девијација	мушки (%)	женски (%)
елита	45.3	9.2	81.6%	18.4%
средњи слој	41.7	12.9	49%	51%
прелазни слој	40.1	12.4	45%	55%
Раднички слој	42.4	13.8	52%	48%

Табела 1 Структура пословне елите и других група становништва према старости и полу

Ако се овој генерацијској хомогености дода и висок степен хомогености у погледу стручне спреме, а према подацима безмало сви (94.5%) припадници пословне елите имају завршен најмање факултет, онда видимо да постоји основ за изградњу блискости на основу социо-демографских сличности (Табела 2).

Ниво образовања	елита	средњи слој	прелазни слој	радници
Основна школа	0	4.9	5.8	39.1
Средња школа за радничка занимања	0.6	4.1	13.1	21.6
Средња четворогодишња школа	4.9	35.7	73.2	36
Виша, школа, факултет, мр, др	94.5	55.3	7.9	3.3

Табела 2 Стручна спрема припадника различитих друштвених слојева

Културна блискост произилази из високог степена националне (90.3% Срба) и нешто мањег степена професионалне хомогености (82.7% православаца). Тој сличности, у значајној мери, доприноси и социјално порекло, које временом постаје све хомогеније. Истина, у погледу класно-слојне самообновљивости хомогенији су нижи друштвени слојеви попут земљорадника који у 71.4% случајева потичу из земљорадничких породица, НК и ПК радници који у 51.4% случајева потичу из породица где је отац такође био НК или ПК радник, или висококвалификованих радника од којих је, такође, безмало сваки други „наследио” социјални положај свога оца (46.2%).²² Међутим, свакако није без значаја указати да су данашњи припадници пословне елите у погледу социјалног порекла хомогенији од стручњака, службеника и ситних предузетника. Тај тренд самозатварања, односно класне саморепродукције буржоазије једна је од највидљивијих друштвених промена које су се десиле од почетка транзиције. Наиме, према истраживању из 1989. године само је 3.9% припадника највишег друштвеног слоја

²² Цвејић, С. Нови трендови у класно-слојној покретљивости у Србији, у: *Промене у друштвеној структури и покретљивости*, приредили Маринковић, Д. и Шљукић, С. (2012) Нови Сад: Зборник Филозофског факултета

(директори великих предузећа и високо ранжирани политичари) потицао из таквог миљеа; 2003. године тај проценат је порастао на 29.6, а данас он износи 39.3. Дода ли се томе да још 27% припадника пословне елите потиче из стручњачких породица може се закључити да две трећине (66.3%) припадника елите потиче из социокултурног миљеа у коме су могли да стекну сличне навике, животни стил и да, с тим у вези, остваре блискост у прилично широком кругу себи сличних људи²³.

Ниво образовања оца	%
Основна школа	8.6
Средња школа за радничка занимања	10.4
Средња четворогодишња школа	20.2
Виша, школа, факултет, мр, др	60.7

Табела 3 образовање оца припадника економске елите

На крају то се заиста и показало као тачно. Када се посматрају подаци о занимању најбољег пријатеља видимо да припадници пословне елите другују претежно са себи сличнима, односно са припадницима пословне (25.1%) и политичке (3.7%) елите или са стручњацима (40.5%) и припадницима слободних професија (1.2%)

Сви наведени подаци сведоче да је пословна елита у социокултурном погледу веома хомогена група, а уочени трендови упућују на закључак да временом постаје и све кохерентнија група. О томе сведочи висок степен сагласности у ставовима према неким од кључних питања везаних

став	елита	средњи слој	прелазни слој	радници
Приватизација функционише у теорији али не и у пракси	1.31	1.46	1.56	1.76
Што влада мање интервенише у економији то боље за Србију	1.32	1.98	2.20	2.41
Влада не би требало да се на било који начин меша у приватне фирме	1.32	1.75	1.90	2.20
Без приватизације предузећа би била у још гореј ситуацији него сада	1.21	1.89	2.08	2.38
Све врсте јавних услуга би боље функционисале да су приватне	1.41	1.86	2.10	2.35
Друштвени напредак увек ће почивати на приватном власништву	1.15	1.90	2.16	2.43

Табела 4 Одступања од просечних одговора на питања о економији и приватизацији

²³ Из табеле 3 види се да је ситуација слична и ако се посматра образовни ниво оца. Наиме, 60.7% припадника данашње елите потиче из породица у којима су очеви имали високо образовање.

за, на пример, пожељну визију економског развоја земље (Табела 4)²⁴.

У наведеном погледу изгледа да подаци не противрече почетној хипотези према којој је пословни успех у вези са кохерентношћу групе.

Уколико се за пословну елиту као целину може рећи да је релативно хомогена и кохерентна група, то се несумњиво може рећи и за поједине групације које се могу препознати у оквиру ње. У том смислу, основни подаци који се односе на 44 чланова бизнис клуба Привредник, потврђују овакво очекивање. Наиме, ова група коју чине, у сваком погледу, најмоћнији домаћи привредници још је хомогенија од основног скупа. То је, слободно се може рећи, потпуно мушки клуб, јер међу укупно 50 редовних и почасних чланова само су 3 жене. Просечна старост чланова клуба је виша у односу на пословну елиту у целини и износи 57.6 година, али је, према очекивању, одступање од просека мање и износи 8.5 година.

Чак и на основу прилично штурих података о напредовању у каријери могуће је установити да се ова групација, у односу на пословну елиту у целини, издваја по многим обележјима. Тако, на пример, готово сваки трећи (31.8%) припадник овога клуба је током своје каријере био високо позициониран у извршним или законодавним државним органима; сваки трећи (34%) је свој иницијални капитал стекао радећи ван земље; тачно половина је свој први елитни положај остварила у државним предузећима; сваки трећи (31.8%) је активан у управним одборима спортских клубова и удружења; апсолутна већина (52.3%) је свој елитни положај стекла током 90-их година прошлог века, а дода ли се томе још четвртина (25%) оних који су били елита и пре 90-их али су се у том периоду одржали и ојачали, видимо да је реч о веома кохерентној групацији која би се могла назвати „пионири српске транзиције”.

Дакле, теза о повезаности успеха и кохерентности групације издржала је и овај „тест”. Треба, међутим, истаћи да кохерентност ове групације не проистиче из социокултурног милеа у коме су се њени чланови формирали. Наиме, чак и летимичан поглед на њихове биографије указује на врло различите животне околности пре него што су постали

24 Тако, на пример, независно од карактера одговора може се уочити да је одступање од просечног одговора на сва питања која се тичу економије и приватизације релативно најниже међу припадницима пословне елите. Интересантно је, истина, више за неке друге анализе као што је, на пример, акциони потенцијал група, да је унутар групе несасгласност по тим питањима већа ако је група ниже рангирана на социјалној лествици.

део елите. Међутим, већини је заједнички секундарни миље, односно заједничко искуство пословања у веома специфичним околностима које су обележиле распад државе, санкције, рат у окружењу и све оно што се уопштено назива „дивљи капитализам”.

Управо овај случај сведочи да кохерентност неке групације не проистиче нужно из сличности примарног социокултурног миљеа њених чланова. С тим у вези, одговор на питање шта је извор кохерентности различитих пословних групација може се наћи само анализом случаја сваке конкретне групе. Међутим, нас овде занима питање колика је вероватноћа да је пословни успех последица умрежавања које је засновано на сличностима произашлим из примарног социокултурног миљеа, а колико су за стварање тих мрежа битни други извори.

Рекли смо да подаци којима располажемо нису потпуно адекватни за одговор на ово питање, али свакако могу дати одређену индикацију.

Оно што се може видети из табеле 5 је да припадници елите, чешће него чланови других група, заједничке интересе препознају са људима сличног занимања, образовања и класне припадности. Уз извесну резерву, може се стога закључити да се они најчешће повезују са људима с којима деле највише интереса, односно да мреже настају управо у тим односима.

Идентитетска група/слој	елита	средњи слој	прелазни слој	радници
с људима из мог завичаја	16.7%	22.3%	25.4%	39.9%
с појединцима сличног занимања	66.0%	46.1%	38.4%	30.9%
с припадницима моје нације	8.6%	10.0%	9.4%	12.8%
са становницима насеља у којем живим	11.7%	23.8%	39.0%	43.3%
с припадницима класе којој припадам	15.4%	9.0%	12.5%	11.1%
с припадницима моје вере	2.5%	6.7%	6.2%	7.8%
с појединцима сличног образовања	34.6%	35.9%	20.0%	10.8%
с припадницима моје генерације	42.0%	42.3%	43.7%	39.6%
Укупно	197.5%	196.0%	194.6%	196.2%

Табела 5 Значај интересне повезаности са различитим идентитетским групама у очима припадника различитих друштвених слојева

Ако прихватимо овај закључак онда је могуће, на основу раније предложеног образложења, посматрати и поредити значај примарног социокултурног миљеа за успостављање мрежа са значајем ширег културног контекста, секундарног

миљеа (занимање и класни хабитус) и завичајних корена. У том смислу, пажњу треба усмерити на табелу 6. Она показује да је за економску елиту значај примарног социокултурног миљеа као основ умрежавања највећи, а да одмах затим следи значај секундарног миљеа. Шири културни контекст и завичајна компонента су далеко иза²⁵. Међутим, ако се посматра у односу на друге групе слика се донекле мења. Наиме, у релативном смислу секундарни миље као основ умрежавања је најважнији за припаднике економске елите. Примарни миље је подједнако важан, а заправо и нешто важнији за припаднике осталих слојева. У том смислу је интересантно запазити да, на пример, значај секундарног миљеа опада упоредо са опадањем социјалног положаја. Насупрот томе, значај завичајног порекла као основе умрежавања расте како поглед спуштамо низ лествицу друштвених положаја.

став	елита	средњи слој	прелазни слој	радници
Примарни миље (школа, крај, генерација)	88.30%	101.90%	102.80%	93.60%
Шири културни контекст (нација и вера)	11.10%	16.70%	15.60%	20.60%
Секундарни миље (занимање и класа)	81.50%	55.10%	50.90%	42.00%
Завичајно порекло	16.70%	22.30%	25.40%	39.90%
Укупно	197.50%	196.00%	194.60%	196.20%

Табела 6 Значај социокултурног миљеа за припаднике различитих друштвених слојева

Закључак

Претходне анализе показале су да има основа за прихватање претпоставке да се пословни успех и лично богатство не могу раздвојити од социокултурне кохерентности групе којој поседници ових вредности припадају. Другим речима, тешко је очекивати постизање, градњу и очување успеха и богатства без подршке мреже. Међутим, сасвим је друго питање које мреже су кључне за постизање успеха и како се у њих доспева. Нажалост, нисмо поседовали мерне инструменте да директно установимо колико су у том погледу важне мреже школских другара. Чињеница да је припадницима пословне елите при успостављању мрежа важан образовни ниво указује на потенцијално велики значај ове мреже. Ипак, на основу предложене анализе чини се да су фактори везани за примарни социокултурни миље другоразредни у односу на везе успостављене током пословања, односно у секундарном миљеу. Отуда следи да мрежа

25 Што не значи да су за припаднике елите националана припадност, професионално одређење и завичајно порекло по себи неважни.

школских другара није била примарни механизам у изградњи постојеће пословне елите. То је на изванредан начин разумљиво с обзиром на турбулентне прилике у којима је српско друштво реструктурирано током последњих четврт века. Значај школских другара током тог периода напосто није могао бити велики, јер је социјални простор у више наврата протресен различитим силама рушећи неке од успостављених хијерархија. Поред тога, велики број оних који би захваљујући мрежи школских другара несумњиво успели да се попну високо на социјалној лествици током тог периода су отишли из земље²⁶. Но, упркос томе, може се очекивати да ће значај овога извора расти у наредном периоду, сразмерно учвршћивању класне структуре.

ЛИТЕРАТУРА:

Антонић, С. (2011) Мрежа школских другара у политичкој елити Србије, *Национални интерес*, Год. 6, Вол. 9, бр. 3, стр. 329-350

Антонић, С. (2012) *Ђаво, историја и феминизам: социолошке нустоловине*, Крагујевац, ЦСД

Бабовић, М. (2005) Социјалне мреже – повезивање друштвених актера у сфери економских активности, *Социологија*, Вол. XLVII, бр. 4

Цвејић, С. Нови трендови у класно-слојној покретљивости у Србији, у: *Промене у друштвеној структури и покретљивости*, приредили Маринковић, Д. и Шљукић, С. (2012) Нови Сад: Зборник Филозофског факултета

Голубовић, Н. и Голубовић, С. (2007) Алтернативни приступи у концептуализацији друштвеног капитала, *Економски анали*, вол. 52, бр. 174-175, стр. 152-167.

Стоиљковић, З. (2010) Прилог истраживању социјалног капитала, у: *Политичка теорија, политичка социологија и политички систем*, Београд: Факултет политичких наука, стр. 77-95.

Вулетић, В. (2013) *Политичка елита Србије*, Београд. Клет, стр. 167-185.

Cambridge Dictionary Online <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/the-old-school-tie?q=old+school+tie> Posećeno 1.12.2013.

Штулхофер, А. Друштвени капитал и његова важност, у: *Социјална реконструкција заједнице*, приредио Ајдуковић, Д. (2003) Загреб: Друштво за психолошку помоћ, стр. 79-98.

Миладиновић, С. Проблем тумачења резултата истраживања друштвене (структуре и) покретљивости: идеја социјалног и

²⁶ У том смислу, као што је започет стиховима песме могао би бити и завршен стиховима једне друге песме: Моји су другови бисери расути по целом свету... (М. Бајагић)

културног капитала, у: *Наслеђе Пјера Бурдијеа*, приредили Немањић, М. и Спасић, И. (2006) Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију и Завод за проучавање културног развоја, стр. 123-134.

Томановић, С. (2006) Применљивост Бурдијеовог концепта социјалног капитала на проучавање породица у Србији, у: *Наслеђе Пјера Бурдијеа*, приредили Немањић, М. и Спасић, И. (2006) Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију и Завод за проучавање културног развоја, стр. 111-122.

Dictionary of Idioms (2001) University of Birmingham & Harper Collins Publishers

Vladimir Vuletić and Dragan Stanojević
University of Belgrade, Faculty of Philosophy –
Sociology Department, Belgrade

SOCIAL NETWORKS –
NETWORKS OF OLD SCHOOL TIES

Abstract

In this article we examine if the term “old school ties” is applicable in analyzing of Serbian business elite networking. The starting assumption is that business success depends on the level of socio-cultural homogeneity of a group of successful individuals. Data from an empirical research conducted in 2012 on a sample of economic elite, showed that such assumption was grounded, but that the group homogeneity could originate from different sources. The first source is primary socio-cultural milieu which includes peer similarities, growing up in similar family environments and attending the same schools. This milieu is the closest to the term “old school ties” in its usual meaning. Beside these, there are various kinds of secondary milieus, some of the most important ones being the class habitat. This research shows that class affiliation and profession, in particular, have the biggest impact on forming of networks that contribute to business success. The results also show that there are significant differences between members of business elite and lower social layers in relation to this issue. The lower a social layer is on the social ladder, the more important home origin becomes. Today, nationality and religious affiliation are not that important for creation of business networks.

Key words: *old school ties, socio-cultural homogeneity, business elite, Serbia*